

zbog mjesta ruskoga jezika u velikom dijelu Europe. Ruski je u XIX. stoljeću i nakon II. svjetskog rata imao bitno važnu ulogu u slavenskom svijetu i uopće u istočnoj polovici našega kontinenta, a takvu će ulogu bez sumnje i opet steći. Službeni status ruskoga jezika dao bi nama prednost sličnu onoj kakvu imaju zapadni Europljani s engleskim i(li) francuskim. Iznijet će samo jednu pojedinost. Ako predavač ruskoga jezika našem čovjeku (đaku ili odraslomu) kaže da u ruskome osnova *прыг-* označava ideju skakanja, naš će čovjek automatski, bez tumačenja i razmišljanja, odmah znati da *прыгат'* znači *skakati*, a *прыгнут'* da znači *skočiti*. Neslavenu su potrebne 2–3 godine ozbiljnog učenja da savlada glagolski vid (upravo se o vidu i radi u odnosu *прыгат'/skakati* i *прыгнут'/skočiti*). Nema sumnje da i takve činjenice imaju svoju težinu, razumije se, ne samo lingvističku.

Sažetak

Dalibor Brozović, sveuč. prof. u m.
UDK 327.39:339.924(4):811.163.42, znanstveni članak,
primljen 19. srpnja 2002., prihvaćen za tisak 5. rujna 2002.

European Integrations and the Croatian Language

A variety of linguistic questions both practical and those that require taking a principled stand appear in connection with the European Union and other European integration organizations of which Croatia is a member or expects to become one. Croatia must be prepared to face these problems even more so since there are certain questions which relate specifically to her.

OBAVIJESNO USTROJSTVO USKLIČNE REČENICE

Dubravka Smajić

U hrvatsko je jezikoslovlje obavijesno rečenično ustrojstvo kao važnu teorijsku postavku uveo Radoslav Katičić uspostavljajući jasnu razliku između gramatičkoga i obavijesnoga rečeničnoga ustrojstva. “Razlika je među njima u tome što je obavijesno ustrojstvo rečenice zasnovano na obavijesnosti i zalihosti rečeničnoga sadržaja, a gramatičko ustrojstvo na obavijesnosti i zalihosti gramatičkih svojstava riječi. Obavijesno ustrojstvo rečenice obavijesno je i zalihosno s obzirom na ono što se kazuje, a gramatičko je obavijesno i zalihosno s obzirom na ono čime se kazuje. To su dva pristupa raš-

člambi rečenice s gledištâ koja se uzajamno isključuju.”¹ Prema Katičiću dakle rečenično ustrojstvo valja promatrati kroz dvije vrste suodnosa subjekta i predikata, koje treba jasno razlučivati, a to su subjekt i predikat kao obavijesne kategorije i subjekt i predikat kao gramatičke kategorije. Uočavanje te temeljne razlike omogućuje daleko jasnije spoznavanje sintaktičkih odnosa i otklanjanje nekih mogućih nesporazuma u vezi s njima. “Subjekt i predikat određeni po količini obavijesti koju nose nisu dakle isto kao subjekt i predikat po tradicionalnoj gramatičkoj raščlambi [...]. Spoznavanje te razlike i njezino dosljedno provođenje kad god se radi o unutrašnjem ustrojstvu rečenice [...] otvara mogućnost da znatno pojednostavnimo opis jezičnih činjenica i da pokažemo duboku pravilnost nekih pojava koje su nam bez toga razlikovanja izgledale nepravilne i zato nepretkazive.”²

Katičićeva *Sintaksa hrvatskoga književnog jezika* zapravo prva u nas uvodi u sintaksu obavijesno ustrojstvo rečenice, ali ga dalje potanje ne razrađuje, pa je stoga i opis suodnosa između usklične rečenice (uskličnoga iskaza) i toga ustrojstva ostao još neosvijetljen: “Svi dijelovi rečenice nisu uvijek jednako obavijesni. Obično koji njezin dio nadovezuje se na nešto poznato već otprije. Taj dio je onda zalihosniji od ostalih [...]. Manje obavijestan dio rečenice zove se *tema*, a onaj obavijesniji zove se *rema* [...]. Tema je dakle ono što je već tu, zatečeno, na što se nadovezuje, a rema je ono što se o tome izriče kao novo [...]. Tema i rema (dano i novo) tvore cjelinu određenu zalihošću i obaviješću. Ta se cjelina zove *iskaz*. Iskaz je dakle rečenica promatrana s gledišta njezina obavijesnog ustrojstva.”³

Od hrvatskih je jezikoslovaca znatniji prinos toj temi dao i Josip Silić.⁴ Kako se ni u Silićevim radovima izravno ne povezuje obavijesno rečenično ustrojstvo i usklični iskaz, svrha je u ovom radu naznačiti neke temeljne postavke tog suodnosa.

Zahvaljujući spomenutim suvremenim spoznajama rečenici je dakle moguće, osim s gramatičkoga gledišta, pristupiti i s komunikacijskoga gledišta jer je svaka rečenica kontekstualno i/ili situacijski uvjetovana jedinica. Naime, rečenica sama po sebi nije obavijesna jedinica. Obavijesnom jedinicom postaje tek u suodnosu s drugom rečenicom, što podrazumijeva njezinu kontekstualnu uključenost, jer rečenica “ne dobiva svoj smisao u sebi, nego izvan sebe – u jedinici višoj od sebe, koja se zove nadrečenično jedinstvo”.⁵

1 Katičić, R., 1976., 273.

2 Katičić, R., 1971., 83.

3 Katičić, R., 1986., 21.–22.

4 Vidi Silić, J., *Od rečenice do teksta*, Zagreb, 1984.

5 Silić, J., 1979., 80.

U zavisnosti od aktualnoga surječja i/ili situacija u koje je uključena, svaka se rečenica (iskaz) dijeli na ishodišni i jezgreni dio. Ishodišni je dio uvjetovan surječjem i/ili situacijom, obavijestan je i smatramo ga *novim*. “Red riječi (komponentata), uz intonaciju, jedno je od najvažnijih sredstava aktualnog raščlanjivanja rečenice, pa i jedan od najvažnijih pokazatelja povezanosti rečenice s rečenicom u nadrečeničnom jedinstvu.”⁶ *Običan red* tih dviju sastavnica u iskazu pretpostavlja da *dano* prethodi *novomu*, odnosno u normalnim uvjetima obavijesni subjekt prethodi obavijesnom predikatu. To znači da u drukčijim uvjetima može obavijesni predikat prethoditi obavijesnomu subjektu.⁷ Kada *novo* prethodi *danomu*, riječ je o *obrnutom redu*. U takvom je redu *novo* istaknuto, a obično se to javlja između ostaloga pri uzbuđenom govoru koji je osjećajno obojen. Govornik obično najprije izrekne ono što mu je najvažnije, što mu je prvo na umu, a tek potom navodi okolnosti koje smatra manje važnima. Položaj *novoga* ispred *danoga* osjećajno je motiviran. Običan red sastavnica (*dano* + *novo*) smatra se *objektivnim*, a obrnuti red (*novo* + *dano*) smatra se *subjektivnim redom*.⁸ Iskazi sa subjektivnim redom sastavnica obilježeni su naglašenom intonacijom koja se u pisanim iskazima označuje usklikom.⁹ Subjektivni red obično predstavlja “osjećajno motiviranu aktualizaciju sheme objektivnoga redosljeda sa svrhom da se istakne jezgra iskaza – novo”.¹⁰ Usp.:

Ljepotica se ipak ljupko nasmiješila u magli njegova straha – *Ugu... Ugu se nasmiješila!* (Str. 72.)¹¹

U istaknutom uskličnom iskazu *dano* glasi “se nasmiješila”, *novo* glasi “Ugu... Ugu”, a redosljed je obrnut, tj. subjektivan. Da je to doista tako, može se dokazati metodom pitanja,¹² kojom potvrđujemo prisutnost *danoga*, odnosno *novoga* u iskazu. Uz navedeni iskaz “Ugu... Ugu se nasmiješila!” možemo postaviti pitanje. *Komu se nasmiješila?* Na nj se može odgovoriti dvojako: tako

6 Silić, J., 1984., 7.

7 Radi jednostavnosti i lakše razumljivosti u radu će se nadalje uglavnom upotrebljavati izričaji *dano* i *novo*, a izričaji *obavijesni subjekt* i *obavijesni predikat* kako ih upotrebljuje R. Katičić, iskoristit će se kada se poglavito želi usmjeriti pozornost na razlučivanje obavijesnoga od gramatičkoga ustrojstva rečenice.

8 Bauer, J. – Grepl, M., 1970., 180.

9 Dakako, valja imati na umu kako je naglašena intonacija osnovno obilježje svakog uskličnog iskaza, neovisno o redu njegovih sastavnica.

10 Bauer, J. – Grepl, M., 1970., 180.

11 Svi su primjeri u ovom radu iz Marinkovićeva *Kiklopa*, Mladost, Zagreb, 1979.

12 Sgall razrješuje problem kontekstualne uključenosti komponenata iskaza metodom pitanja. Sastavnice koje su sadržane u pitanju pripadaju *danom*, a one koje nisu u pitanju pripadaju *novom*. (O tom vidi Silić, J., 1984., 75.)

da novo slijedi iza danoga *Nasmiješila se Ugu*, a može se odgovoriti tako da novo prethodi danomu *Ugu se nasmiješila*. U prvom slučaju iskaz se ostvaruje *običnim redom* sastavnica (dano + novo), što znači bez ikakva uzbuđenja, normalno. U drugom se pak slučaju iskaz ostvaruje *obrnutim redom* sastavnica (novo + dano), a to znači da je “mjesto obavijesnoga predikata u sukobu s kontekstom: očekuje se njegovo mjesto poslije obavijesnoga subjekta, a pojavljuje se prije obavijesnoga subjekta”.¹³ Takav će se obrnut, odnosno subjektivan redoslijed, u pravilu, pojavljivati u afektivnom govoru, zaključuje J. Silić. To nam jasno pokazuje navedeni primjer usklične rečenice “Ugu... Ugu se nasmiješila!” gdje se *novo* ili obavijesni predikat ne naglašava samo svojim mjestom (anteponiran je) već i ponavljanjem te stankom između ponovljenih sastavnica.

Za kontekstualno neuključeni iskaz postavlja se pitanje *Što se dogodilo?* i odgovara se *Ljepotica se nasmiješila Ugu*. Kada se taj iskaz nađe u kontekstu prethodnoga mu iskaza *Ljepotica se ljupko nasmiješila u magli njegova straha*, zbog zalihosti koja je toliko velika da prestaje biti korisna i počinje smetati, ispušta se sastavnica *Ljepotica*, pa iskaz dobiva lik *Nasmiješila se Ugu*, odnosno u afektivnom govoru, s obrnutim redom sastavnica usklični iskaz glasi onako kako i stoji u autorovu književnom tekstu – “Ugu... Ugu se nasmiješila!”

Važno je upozoriti da u načelu dano (obavijesni subjekt) i novo (obavijesni predikat) nemaju ništa zajedničko s gramatičkim subjektom i gramatičkim predikatom, jer u rečenici kao komunikacijskoj jedinici (iskazu) danomu i novomu mogu pripadati svi članovi rečenice kao gramatičkog ustrojstva.¹⁴ To je vidljivo i na primjeru naše usklične rečenice “Ugu... Ugu se nasmiješila!” Kada bismo ju promatrali kao gramatičko ustrojstvo, uočile bi se ove njezine sastavnice, tj. rečenični članovi: predikat *nasmiješila se*, objekt *Ugu*, a subjekt nije izrečen. Novomu pripada gramatički objekt *Ugu*, a danomu pripada gramatički predikat *nasmiješila se* (i gramatički subjekt *ljepotica* kada bi bio izrečen). R. Katičić upozorava da razlikovanje danoga i novoga (obavijesnoga subjekta i predikata) od gramatičkoga subjekta i predikata uvelike pojednostavnjuje opis nekih jezičnih pojava, te da bi uočavanje te razlike trebalo biti razlogom njezine dosljedne provedbe kad god je riječ o unutarnjem rečeničnom ustrojstvu.

13 Silić, J. – Rosandić, D., 1991., 51.

14 J. Silić tu svoju tvrdnju nadalje ovako obrazlaže: “Obavijesnom subjektu može pripadati i gramatički subjekt i gramatički predikat, a obavijesnom predikatu i gramatički predikat i gramatički subjekt. Isto tako i obavijesnom subjektu i obavijesnom predikatu mogu pripadati i ostali članovi rečenice kao gramatičke strukture: objekt i priložna oznaka.” (Isto, 40.)

Može se navesti podosta primjera koji dokazuju čestotnost subjektivnoga redosljeda upravo u uskličnim iskazima. Npr.:

- Uzmi me, Kio, ovakvu kakva sam. Zar nam ipak ne bi moglo biti lijepo?
- Lijepo, lijepo... Divno! – iskesi se on odjednom. – *I tvom mužu je lijepo!* (Str. 118.)

Novo: *I tvom mužu*

Dano: *je lijepo*

- A zašto si se onako glupo smijala?
- Odjednom te to vrijeđa? Pa uvijek sam tako... kad je on tu.
- I “četvrti majmun od jutros”... *Ja sam taj četvrti majmun!* (Str. 113.)

Novo: *Ja sam*

Dano: *taj četvrti majmun*

- Je li ti pala svjetiljka upaljena ili ugašena, to mi reci? – Sudac inzistira, hoće čiste činjenice, golu istinu i samo istinu!
- Ja ne znam – plače djevojka. – Puhnuo je...
- Puhnuo? *U glavu ti je puhnuo!* Ajde, ajde spavati. (Str. 86.)

Novo: *U glavu ti*

Dano: *je puhnuo*

- A ja se ipak ne rugam vašem strahu – doda odjednom Atma s čudnim osmijehom, od kojeg Melkioru posta nekako tjeskobno.
- “Što se ovaj mene prihvatio? – pomisli. – Što on hoće?”
- O kakvom strahu vi govorite? – gotovo se izdere na Atmu. – *Ja nemam nikakva straha!* (Str. 76.)

Novo: *Ja nemam*

Dano: *nikakva straha*

Takav obrnuti red sastavnica, odnosno subjektivni redosljed J. Silić naziva *stilističkom inverzijom*. O stilističkoj inverziji naspram običnom redu sastavnica može se govoriti kada je rečenica promatrana kao komunikacijska jedinica. To znači da valja razlikovati gramatički red rečeničnih članova od komunikativnoga. “U mirnom izricanju misli riječi se i rečenični dijelovi namještaju onako kako je u jeziku najobičnije: subjekt–predikat–objekt, atribut ispred imenice, posvojni genitiv iza nje [...]. Kad se riječi namještaju kako je po gramatičkom redu najobičnije, takav se red zove *običan* ili *gramatički*.”¹⁵ On je podložan gramatičkim zakonima i ne ovisi o kontekstu, a komunikativni je red

15 Težak, S. – Babić, S., 1992., 244.

podložan zakonima komunikacije i ovisi o kontekstu. U posljednjem primjeru *Ja nemam nikakva straha!* naoko izgleda da ne može biti riječ o stilističkoj inverziji, a to je ponajviše zbog toga što se u hrvatskom jezikoslovlju uvriježio stav da se o stilističkoj inverziji može govoriti kada je gramatički red rečeničnih članova narušen. U opisivanom primjeru gramatički je red članova neutralan jer je subjekt *ja* na prvom mjestu, a slijedi ga predikat *namam* te objekt *straha*. Međutim, s obavijesnoga gledišta upravo jest riječ o inverziji jer dano *nikakva straha* slijedi iza novoga *Ja nemam*. Ovdje zapravo dolazi do preklapanja stilističke inverzije u rečenici kao obavijesnoj jedinici i stilski neutralnoga gramatičkoga reda članova u rečenici kao gramatičkoj jedinici.

Dodajmo i to da kada se govori o redu riječi i mogućoj dvoznačnosti rečenice,¹⁶ S. Babić i J. Silić s pravom tvrde kako se ta dvoznačnost otklanja rečeničnim kontekstom, bilo jezičnim bilo stvarnim, situacijskim. Međutim, ne slažu se glede razločnosti dodatnih šest mogućnosti da se izbjegne, tj. otkloni spomenuta dvoznačnost, a njih S. Babić navodi¹⁷ jer smatra da se to ne može učiniti redom riječi. S druge strane, prema J. Siliću kontekst je dostatan za jednoznačnost takve rečenice, odnosno iskaza, jer je to komunikacijsko, a ne gramatičko pitanje.

Nije nevažno spomenuti vrijednost komunikativnoga dinamizma¹⁸, posebno u uskličnim iskazima. Kada je red sastavnica dano+novo, zapaža se rast komunikativnog dinamizma, a red sastavnica novo+dano uvjetuje pad komunikativnog dinamizma. To je stoga što sastavnica koja je manje uvjetovana kontekstom ima visok stupanj komunikativnog dinamizma, za razliku od sastavnice koja je više uvjetovana kontekstom, pa ima nizak stupanj komunikativnoga dinamizma. Pad komunikativnoga dinamizma prisutan je u prethodno navedenom nizu uskličnih iskaza s obrnutim redom sastavnica.

Ponekad može izgledati da u uskličnom iskazu nije izrečeno *novo* (ili barem ne eksplicitno). Naime, uskličnoj rečenici nije poglavitom svrhom izricanje obavijesti u onom smislu kao što je to u izjavnoj. Osnovna je obavijest tada

16 U rečenicama kao *Strah donosi smrt* i *Grad ne voli selo*.

17 S. Babić u slučaju takvih rečenica navodi dva načina da se izbjegne dvoznačnost, koja je predložio N. Berus: umjesto subjektne ili objektne imenice upotrijebiti sinonim drugog roda; upotrijebiti pasiv. Zatim dodatno predlaže još četiri načina: zamijeniti objekt sinonimom riječi koja ima različit nominativ i akuzativ; zamijeniti predikat sinonimnim glagolom koji ima drugu rekciju ili određuje značenje; zamijeniti subjektne i objektne imenice zamjenicom: jednim od onih razlikovnih sredstava navedenih za makedonski jezik adekvatnih jeziku i misli o kojima je riječ. Više o tom vidi Babić, S., 1990., 252. i dalje, i Silić, J., 1984., 15. i dalje.

18 O komunikativnom dinamizmu vidi Silić, J., 1984., 63.–64.

najčešće dana u prethodnom iskazu, izrečenom obično izjavnom ili drugom uskličnom rečenicom, a sljedeća pak usklična rečenica naglašava tu, već iskazanu obavijest izražavajući govornikov stav (npr. uvjerenost u iskazano ili pojačanu osjećajnost). Upravo taj govornikov stav, naglašena osjećajnost i isticanje već ranije iskazanoga predstavljaju temeljnu obavijest usklične rečenice i to je novo u iskazu.¹⁹ Usp.:

Na Tresić ona promrmlja neko ime i odmah reče s iskrenom skromnošću:

– Ja bih se vas trebala bojati. Vi ste kritičar.

– Vi se ničega ne trebate bojati – odgovori Melkior s uvjerenjem.

– Zar ne da je tako? *Ničega!* – skoči ATMA oduševljeno. – I da znaš da ti on ne laska. (Str. 134.)

– Poziv od vojske, ubio vas Sabaot! Od jutros nisam bio kod kuće. Što ste mi se tu prilijepili... Ostavite me!

– Dobro razmislite, nerazboriti Eustahije, jeste li mi baš to htjeli reći?

– *Baš to!* – vikne Melkior već potpuno izvan sebe. (Str. 266.)

-- Gledajte milogledi, bijela duša pati! – viče on i pokazuje na Melkiora koji umalo što se nije pod stol skljojao. Sav se zgurio kao da se zaklanja od neke pucnjave i samo bijedno muca: "Ne, ne nije ne... Ja se zabavljam, smijem se"... i pokuša se smijati, ali osjeti da ga lice ne sluša, a uši gore, gore... Svi gledaju, svi se smiju... I ona. *Ah, i ona!* -- Nije više ništa vidio. (Str. 52.–53.)

S druge pak strane ponekad u uskličnom iskazu nije izrečeno *dano*, odnosno ono nije izraženo eksplicitno. Nastajanje takvih iskaza J. Silić objašnjava ovako: "Samo je po sebi razumljivo da se takvi iskazi (s ustrojstvom rema + tema) mogu osloboditi kontekstualno uvjetovanih, jer su predviđeni pitanjem, pa onda i zalihosnih (redundantnih), obavijesno nebitnih elemenata."²⁰ S obzirom na navedeno objašnjenje J. Silić za iskaz koji izriče samo *novo* kaže da mu je "rema–tema–ustrojstvo" *implicitno*, za razliku od "rema–tema–ustrojstva" koje naziva *eksplicitnim*, jer je u njemu riječima izražena tema. Usklični su iskazi "oslobođeni zalihosnih elemenata, dakle s implicitnom temom", tj. samo *s novim*, ovi:

Kad je brojila udarce moga bila možda je osjetila isti nemir u vlastitoj krvi?

I što sam ja učinio? Ništa. ili gotovo ništa: taknuo sam prstom njenu haljinu.

Zar se to drskošću nazvati može? (Jedan glas: *Nikako!...*) (Str. 332.)

19 R. Katičić naglašava "da rečenica ne može nikako biti bez obavijesnoga predikata. To je naime onaj njezin dio koji nosi glavnu obavijest [...] po njemu rečenica i jest rečenicom" (1971., 85.–86.).

20 Silić, J., 1999., 451.

Što se tu ima fantazirati? Hoću li kriti da se bojim rata? *Ne, ne za sebe! Ni za ženu!* (Str. 19.)

Jesu li vam barem rekli da je Eva bila lijepa, vrlo lijepa?
– *Kao boginja!* – šaljivo usklikne Melkior. (Str. 379.)

Dodajmo i Silićevu tvrdnju da iskazi s *novim* ispred *danoga* zorno pokazuju kako obrnutost reda riječi, odnosno inverzija reda riječi, tj. komponenata nije pitanje gramatike (kako se obično objašnjava), već je to pitanje komunikacije.

Također valja naglasiti da i elipsa pripada prije svega području aktualnoga članjenja rečenice. M. Grepl i P. Karlik objašnjavaju kako elipsa, tj. nepotpuni iskaz nastaje ispuštanjem nekih dijelova potpunoga iskaza.²¹ Izostavljanje nekoga dijela iskaza nije proisteklo iz uloge koju on ima kao rečenični član, nego je njegovo ispuštanje zapravo uvjetovano tim je li taj dio ishodišni, *dano* ili jezgreni, *ново*. O elipsi govori i J. Silić kada spominje eliptične odgovore i obrazlaže kako se “na račun tematiziranih komponenata ekonomizira. One naime omogućavaju eliptičnost iskaza općenito, pa i eliptičnost odgovora.”²²

U eliptičnom iskazu izostavljaju se u pravilu oni dijelovi koji označuju poznatu stvarnost iz situacije ili konteksta govora, dakle to su oni dijelovi iskaza koji bi u njemu činili ishodišni dio, *dano*. *Novo* se obično ne može ispustiti. Moguće je razlikovati *elipsu konteksta (kontekstualnu)* i *elipsu situacije (situacijsku)*.

Pri *kontekstualnoj elipsi* ispuštaju se ishodišni dijelovi iskaza, *dano* u zavisnosti od govornoga konteksta. Primjerice:

- Lula se ne odbacuje. Što se dulje puši bolja je.
- Kao violina. Što se dulje svira...
- Da, kao violina.
- I ti ćeš svirati?
- *Kao virtuoz!* (Str. 287.)

Na Enkino pitanje “I ti ćeš svirati?” Melkior odgovara samo jezgrenim dijelom, tj. *novim* “Kao virtuoz!”. U tom su iskazu izostavljeni svi dijelovi koji se podrazumijevaju u kontekstu (u pitanju), tj. dio *Svirat ću*.

Pri *situacijskoj elipsi* ispuštaju se ishodišni dijelovi iskaza, *dano* u zavisnosti od konkretne govorne situacije. Primjerice:

Deseci prstiju panično traže dugme na zidu. Prepleću se kao jezici koji se ne razumiju. “Tu mora biti. Svi se maknite”, zapovijeda sudac, a glas mu je na krivom valu, podrhtava. “*Šibice!*” Nitko ih nema. Ni dugmeta nema. “Gdje ga je sada vrag?... (Str. 89.)

21 Grepl, M. – Karlik, P. 1986., 340.

22 Silić, J., 1984., 93.

Ali odjednom vrata se zalupe i pljas! – dakako lampa tresnula na pod, a djevojka više da gori. Zbrka, lupnjava vratima, veliko uzbuđenje. Čini se da djevojka doista gori. *Gospođa više “vode”, sudac više “ne vode! Kaput. Stari”.* (Str. 86.)

U tim je iskazima izraženo samo *novo*, a svi su ostali dijelovi ispušteni iz govora. Iako nema verbalnoga konteksta, situacijski ga kontekst potpuno nadomješta.

Razvidno je da do situacijske elipse dolazi često pri jakom osjećajnom uzbuđenju govornika, što je svojstveno uskličnim rečenicama. Naime, govornik obično u trenutku klikne izrekavši samo jezgru priopćenja, tj. *novo*.

U zaključku valja istaknuti da je rečenica kao gramatička jedinica statična i neovisna o kontekstu. Nazivamo ju i potencijalnom jedinicom, jer se može ostvariti na mnogo načina, i u potpunosti se razlikuje od rečenice kao obavijesne, točnije – komunikacijske jedinice.

Kada se rečenica ostvari (aktualizira), ona postaje dinamična jedinica, a to znači da više nije neovisna o surječju, odnosno situaciji. Tada ju promatramo kao komunikacijsku jedinicu. Rečenicu kao gramatičku jedinicu smatramo jezičnom veličinom, a rečenicu kao komunikacijsku jedinicu govornom veličinom.

U aktualnom članjenju iskaza uskličnosti je često svojstven obrnut, tj. subjektivan red sastavnica (*novo + dano*), i to je komunikacijsko, a ne gramatičko pitanje. Kada se uskličnim iskazom ističe već ranije iskazana obavijest, tj. samo se naglašava osjećajnost, i govornikov stav, ponekad izgleda da u takvom uskličnom iskazu nije izrečeno *novo*. Katkada pak u uskličnom iskazu nije izrečeno *dano*, jer se želi osloboditi zalihosnih, obavijesno nebitnih elemenata, pa takav uskličnu iskaz izriče samo *novo*.

Često je u uskličnim iskazima prisutna bilo *kontekstualna* bilo *situacijska elipsa*, čemu je uzrok govornikovo jako osjećajno uzbuđenje, stoga govornik izriče samo jezgru priopćenja, tj. *novo*. Elipsa pripada području aktualnoga članjenja rečenice, jer je izostavljanje nekoga dijela uskličnoga iskaza uvjetovano time je li taj dio *dano* ili *novo*.

Literatura

- Babić, S. (1990.) *O redu riječi u južnoslavenskim jezicima*, u knjizi: *Hrvatska jezikoslovna čitanka*, Globus, Zagreb
- Bauer, J., Grepl, M. (1970.) *Skladbe spisovné češtiny*. Státní pedagogické nakladatelství, Praha
- Grepl, M., Karlik, P. (1986.) *Skladbe spisovné češtiny*. Státní pedagogické nakladatelství, Praha
- Katičić, R. (1971.) *Jezikoslovni ogladi*. Školska knjiga, Zagreb
- Katičić, R. (1976.) *O ustrojstvu rečenice i diskurza*, Zbornik Zagrebačke slavističke škole, IV, Zagreb, str. 253.-274.
- Katičić, R. (1986.) *Sintaksa hrvatskoga književnog jezika*, JAZU, Globus, Zagreb

- Silić, J. (1979.) *Od rečenice do teksta*. Umjetnost riječi. 2. Zagreb, str. 79.–92.
 Silić, J. (1984.) *Od rečenice do teksta*. Liber. Zagreb
 Silić, J. (1999.) *Gramatički i komunikacijski red riječi u suodnosu*, Kolo. 3. Zagreb, str. 449.–455.
 Silić, J., Rosandić, D. (1991.) *Jezik, izražavanje i stvaranje 1*. Školska knjiga, Zagreb
 Težak, S., Babić, S. (1992.) *Gramatika hrvatskoga jezika*. Školska knjiga, Zagreb

Sažetak

Dubravka Smajić, Visoka učiteljska škola, Osijek
 UDK 81'367.52:811.163.42-26, znanstveni članak,
 primljen 23. travnja 2002., prihvaćen za tisak 7. svibnja 2002.

Functional Sentence Perspective of Exclamatory Sentences

On the basis of the difference between functional sentence perspective and grammatical sentence structure, this paper tries to show the relationship between exclamatory utterance and information structure, i. e. functional sentence perspective.

PUTEM ILI PUTOM, PUTOVIMA ILI PUTEVIMA

Sanda Ham

U stilski raznolikom jednomilijunskom korpusu koji je građa Hrvatskomu čestotnomu rječniku (Moguš, 1999.) imenica se *put* (vrsta a, m. r.) pojavljuje tek 1232 puta; od toga u instrumentalu jednine 119 puta, a u obliku duge množine 94 puta. Pridodamo li navedenom i složenicu *auto-put*, brojnost će se pojavnica povećati tek za 4 – dakle, u milijun riječi samo je 217 oblika imenice *put* koji su normativno zanimljivi i upitni. Već i sam navedeni brojčani podatak govori u prilog tomu da postavljati normativno pitanje o valjanom instrumentalnom obliku jednine: *putom* ili *putem* ili o valjanom množinskom obliku: *putovi* ili *putevi*, znači postavljati rubno normativno pitanje i odgovorom obuhvatiti tek neznatni dio hrvatskoga upotrebnoga rječnika.

Usprkos malenom broju pojavnica, *put* ne zaobilaze hrvatski jezični priručnici, kako oni iz 19. st., tako i gramatike, rječnici i jezični savjetnici iz 20. st. No ni poslije dva stoljeća normativnih preporuka, suvremeni jezični priručnici ne daju jednoznačni odgovor na sljedeća pitanja:

1) Ovisi li oblik instrumentala jednine o svezi prijedloga i imenice – treba li *putem* upotrijebiti bez prijedloga, a *putom* s prijedlogom?

2) Ovisi li oblik instrumentala jednine i oblik duge množine o značenju – treba li *putem*, *putevi* upotrijebiti u prenesenom značenju, a *putom*, *putovi* u doslovnom značenju i koja su značenja doslovna, a koja prenesena?